

ЗА ЕДНА СПЕЦИФИЧНА РАЗГОВОРНА СИНТАКТИЧНА КОНСТРУКЦИЯ
/С ИЛЮСТРАЦИИ И ОТ ДРУГИ СЛАВЯНСКИ ЕЗИЦИ/

В разговорната реч /РР/ наблюдаваме разнообразни рамкови конструкции /РК/. Както подсказва и наименованието, става дума за конструкции, чиито крайни и начални елементи изпълняват еднаква синтактична функция, отнасяйки се и обграждайки по този начин разположения помежду им синтактичен елемент. Най-общо РК могат да бъдат подразделени на два типа: I. Конструкции, където рампиращите елементи в морфологичен план представят именна група и II. Конструкции, в които рамката се образува от две вербални групи. Спрямо категориите на традиционната граматика на тип I съответства простото изречение, а на тип II – сложното изречение.

Нека да проследим разновидностите, чрез които се проявяват отделните типове:

I. Именни РК. В синтактичен план рамката изпълнява функциите, присъщи на именните групи в изречението, а по-точно:

1. Рамкиран може да бъде третоличният подлог: Той е прав човекът, Той го познава професорът.

2. По-рядко образува рамка допълнението, както прякото: Него го срещнах вчера момчето, Него го няма днес на работа сина ви.

3. Така и непрякото допълнение: По нея тръгнах после по малката пътека.

4. Срещаме рамкирани и различните видове обстоятелствено пояснение: за време, напр. Тогава чак се срещнахме след два часа, за място: Там го видях до киното, за начин: Така го минах по горния ръб.

Структурно подобни типове наблюдаваме и в другите славянски езици: в полски: ale tanta to zesprzeili to renesansowa, one mi pomogly zasadniezo to ziola, в чешки: a to nema vubec zadny vyznam tedle, ty se milibi kvetiny,

в руски: Они все такие иглози, Она еще не подсохла синий кофта.

Примерите отчетливо очертават компонентите на РК: отваря я местоимение и я затваря неговият личен корелат. Бихме могли да

говорим за катафорична функция на местоимението в потока на речта, ако не беше наличие интонационна завършеност на изказването. А тук става дума не само за интонационна оформеност, но и за смислова пълнота, и за край на изказването /по дадена тема/, за край на репликата /на дадения говореш/. Сравнени с писмената реч, изказванията в РР са значително по-слабо маркирани в своя край за разликата от началото си. Но всъщност именият компонент на конструкцията, затварящият елемент е функционалната точка на изказването в наблюдаваните случаи. Още повече че в съдържателно-тематичен план РК се наблюдават твърде често в края на разговора по определена тема, т.е. те често представят извода, поуката, умозаклучението по темата. За говорещия това е репликата, смислово най-натоварена. Оттук може да се изведе, струва ми се, още една функция на този тип конструкции в РР - емофатичната.

II. Вторият тип РК е още по-специфичен и силно повлиян от контекста, което обаче не пречи на синтактичното им обособяване тук. Рамката при тях също представя структурно-семантична тежестеност, но тя съдържа вербални елементи - пълнозначни или/и екзистенциални глаголи. В примерите по-долу е приведен и минималният необходим контекст, срв.:

/къде отиде тя/

- да види за билети дали има

- отиде за сирене да види

/парфето/

- ми то е съгъстено от желатин има в него

- а сироп е малко сладък го направихме

- това е че са без баба са расли

- прибрах ги е там върху бюрото ти ги сложих

Сравнително ограниченият обем на материала, с който разполагам, не ми позволява да правя наблюдения върху зависимостта между синтактичните функции на централния елемент и неговата поява изобщо. За отбелязване е обаче, че както при имениите РК, тук също елементът от втората част на рамката е отчасти прелевантен за смисъла, в най-добрия случай той е синоним, пояснява, конкретизира смисъла, изразен в сказуемото от първия елемент на РК.

Различията между двата типа РК е в синтактичната неразложимост на първата и в разложимостта на втората, т.е. Той беше прав професорът е интуитивно по-компактна и затворена конструкция, за разлика от а сироп е малко сладък го направихме, защото вторият

случай може да бъде разчленен на две изказвания, а именно с дублиране на централния елемент:

а сиропа е малко сладък

малко сладък го направихме,

като при речевата последователност на изказванията единият хипотетично дублирал се елемент бива елидиран, но възприятието му като принадлежащ към предходната част или към следходната част от конструкцията остава. Елементът малко сладък е общ за конструкцията дотолкова, доколкото така се явява в потока на речта, но не принадлежи към двете части на конструкцията едновременно, освен перцептивно. В случай може би се касае за речева икономия, която формира образувания от този род.

Поради членимостта им този тип РК могат да бъдат характеризирани като конструкции, улавяни като принадлежащи към различни, необвързани помежду си елементи на РК, т.е. като центробежни конструкции, а по-точно като ексцентрични. Както бе посочено вече, различни от тях са именните РК, където прелевантният последен /или първи/ елемент сам не представлява самостоятелна конструкция и неговото функциониране е само в границите на РК. Така той се превръща в центростремителен елемент на РК, а тя в ексцентрична разговорна конструкция.

Позволих си да въведа два нови термина за РК, тъй като става дума за синтактични явления от РР, които нямат своите аналози в книжовния език и поради това в класическите граматикни не са описвани.

Тук бих искала да предложа и няколко примера, които по външни белези би следвало да се отнесат към ексцентричните, глаголни РК:

и върху това е някакъв плат трябва да се намери
донеси ми от хола един нож съм оставила там

В тези случаи да се говори за РК е възможно, защото като такава тя съществува, но нейната декомпозиция при перцепцията е наложителна, а именно:

и върху това е някакъв плат

някакъв плат трябва да се намери

В руската езиковедска литература, описваща руската РР, срещаме термините "конструкция с налагане" /у О. А. Лаптева/ или "изказвания с интерференция" /у Е.Н. Ширяев/, чийто механизъм на възник-

ване се обяснява със стремението на говорещия към икономия на речесни средства, тъй като говорещият предпочита да се възползва от вече готовата конструкция и върху един от нейните елементи, очевидно от последните, да надгражда следващото си изказване. В надежните езици, каквито са останалите славянски, този тип конструкции са ограничени от глаголното управление, т.е. централният елемент би следвало да е еднакво зависим от предходния и от следващия глагол, напр. Ладноотдам тебе пенку можеш забирать, Пришел, потом ушел за картошкой я ходил, А потом ее нашла под шкафом она валилась, Он говорит собирается в Истрозаводск его зовут. /Примерите са от Лаптева/. Характерна за тези и много други подобни примери от руската РР е надежната форма на съществителното - то е в им. или вин. пад., което дава основание на изследвачите да говорят за инвазия на им.пад. в руската РР.

И в другите славянски езици наблюдаваме нещо подобно: в чешки: s Brunlíkem sem si dohodnul dneska tam nebyl в полски: rzeczywiste lukaszewo tam jest bardzo sie nam podobale, gorace zrodla tam sa grotu, mialam wiesz troche z tych rzeczy porobilam.

Чуждите примери, както се вижда, са също два типа: екзоцентрични и езоцентрични /на последните съответствуват и руските примери на "конструкции с добавка" у Лаптева/, но може да бъде изолиран и още един тип на базата на последните български примери. Това са случаите, където рамковостта е чисто формална, външна характеристика на конструкцията. Примери от типа: донеси ми от хола един нож съм оставила там би могло да се характеризират като екстрацентрични по аналогия на въведената терминология.

Тук бе показан един тип чисто разговорна конструкция с неговите разновидности и аналози в други славянски езици. Наличието на твърде общи елементи във вида на РК при разнородни езици е предпоставка за допускането, че наблюдаване по-универсални синтактични явления, от една страна. От друга страна, за българския изследвач е особено интригуващо търсенето на специфично български явления, затова считам, че такова явление като РК заслужава внимание в този план.